

Adamastor, monster van de Stormkaap

De mythe van een duister, gevaarlijk en ongeciviliseerd Afrika

Het jaar 1572. Luis Vaz de Camões schrijft zijn *Os Lusíadas*, het epos dat de grote heldendaden beschrijft van de Portugese voorouders. Dit epos is een belangrijke literaire bron die kostbare informatie bevat over de eerste ontmoeting met Zuid-Afrika. Camões heeft deze conflictueuze ontmoeting gepersonifieerd in het mythische wezen Adamastor, de reusachtige en angstaanjagende bewoner van Kaap de Goede Hoop óf de Stormkaap. Hij doemt op uit de zee om de bemanning van Da Gama te bestraffen voor de hoogmoedige pogingen een mysterieuze en vreedzame wereld te exploreren en uit te buiten. Camões heeft in het monster verschillende vooroordelen, indrukken en meningen omtrent Afrika samengebundeld. Adamastor is de verzinnebeelding van een oeroude, racistische grondgedachte waarin de ‘andere’ als minderwaardig wordt beschouwd. Natuurlijk is de creatie van Adamastor niet zo eenduidig. In de scriptie wordt een verscheidenheid aan redenen aangehaald waarom Camões de nood voelde om dit wezen te creëren. Net omwille van die achterliggende motieven leert Adamastor ons veel over de beeldvorming van Afrika in de zestiende eeuw.

Het werk van Camões is lang ongekend gebleven. Met de opkomst van de romantiek ontstond een beweging waarin Europese schrijvers zich onder andere lieten inspireren door heroïsche epen. Zo (her)ontdekten ze Adamastor en ging dit personage een eigen leven leiden in gedichten en verhalen. Vaak kwam dit neer op een (oppervlakkige) adaptatie van het archetypische wezen samen met een verwrongen racistische invulling. Niettemin herleefde Adamastor in de literatuur. Deze Engelstalige settlerauteurs hebben Adamastor geïntroduceerd in de Zuid-Afrikaanse literatuur. Hun werk heeft onuitwisbare sporen nagelaten in de Zuid-Afrikaanse literatuur. Dat is vooral merkbaar vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw, wanneer Zuid-Afrikaanse schrijvers zich laten inspireren door Camões’ monster. Misschien hebben zij er hun persoonlijke missie van gemaakt om nadrukkelijk in te gaan tegen de racistische beeldvorming van Afrika en de Afrikanen. Om dit te achterhalen heb ik drie romans aan een analyse onderworpen. Dat zijn *Die eerste Lewe van Adamastor* (1988) van André Brink, *Children of Adamastor* (2001) van Anthony Fleischer en *Een teen Adamastor* (2014) van Francois Verster. De boeken zijn geselecteerd op basis van hun titels. Dat wilt niet zeggen dat elk boek een duidelijke figuratie van de mythische figuur bevat. Om de personages die geïnspireerd zijn op Adamastor te lokaliseren, heb ik gebruik gemaakt van de prefiguratietheorie en -schema’s van John J. White in *Mythology in the Modern Novel* (1971).

In dit artikel wil ik de nadruk leggen op het ‘wederwoord’ dat de Afrikaanse auteurs bieden op de racistische ideologie die schuilgaat achter Adamastor. Is er sprake van een ideologische herovering van de figuur? Waarin verschilt die invulling dan met de oorspronkelijke benadering van het wezen? In het tweede deel van mijn onderzoek achterhaalde ik in elke roman het ideologische kluwen dat sluimert onder de oppervlakte van de contemporain-referentiële verhaallaag. Deze ruimte heb ik de Adamastorplotruimte genoemd. Teneinde de specifieke Adamastorplotruimte van de boeken te benaderen, was Frederic Jamesons semiotische vierkant in *The Political Unconscious* (1981) geschikt. Jameson is ervan overtuigd dat geen enkele auteur zijn werk kan loskoppelen van zijn ideologische overtuigingen. Zijn benadering leent zich bijgevolg uitstekend om na te gaan hoe auteurs zich verzetten tegen de oorspronkelijk eenduidig racistische invulling van Adamastor. Na een eerste leesbeurt merkte ik op dat de Adamastorplotruimte zich uitstekend leent tot het verbeelden van conflictsituaties en na enkele uitgebreide analyses heb ik elke titel aan een nodige reflectie onderworpen.

Brink benadrukt in zijn roman de miscommunicatie tussen de Portugezen en de Khoi. Uit de onmacht om elkaar te begrijpen, vloeiden misverstanden en misplaatste acties voort. Brink introduceert in de roman T’kama en Khois. De protagonisten zijn geïnspireerd op de hoofdpersonages uit de Adamastormythe: Adamastor en Thetis. T’kama probeert de blanke vrouw in zijn gemeenschap te integreren, maar hij treft zowel voor- als tegenstanders aan. Hierdoor wordt hij in een strategische positie geplaatst als beschermer van het volk, maar tegelijkertijd wordt hij ook een verzoener en een bemiddelaar tussen blank en zwart, het Westen en Afrika. Het kind dat uit hun liefde wordt geboren, belichaamt zowel de interracial zonde tijdens de apartheidperiode als de hoopvolle versmelting tussen twee culturen én ideologieën. Brink heeft met zijn boek een duidelijk antwoord gecreëerd dat indruist tegen de overtuigingen die in *Os Lusíadas* - en in het bijzonder in Adamastor – worden teruggevonden.

De aanval op de Adamastormythe in *Children of Adamastor* is suggestiever dan Brinks roman. De spanningen in de Adamastorplotruimte zijn veeleer terug te vinden in veranderende ideeën over de samenleving. Toch speelt de problematische verhouding tussen zwart en blank nog steeds een belangrijke rol. Inês, het hoofdpersonage, vormt de belangrijkste katalysator in de roman. Haar gedachten en dialogen geven vorm aan de twee belangrijkste maatschappelijke thema’s in de roman: religie en ideologie. De wrijvingen tussen verschillende geloofsopvattingen benadrukken de nood van een open en kritische geest én de overtuiging dat acceptatie leidt tot een beter begrip van ‘de ander’. De ideologische dimensie manifesteert zich hoofdzakelijk op het gebied van het wereldbeeld bij de personages, waarin het imperialisme, kolonialisme en kapitalisme tegenover het communisme worden geplaatst. Ook de moeizame

symbiose tussen kapitaal en traditionele samenlevingen krijgen een plaats in Fleischers roman. Deze roman wordt misschien wel beheerst door conflictsituaties, maar onder die oppervlakte is een aanklacht tegen het communistische systeem in Mozambique en een weergave van de desillusie na de onafhankelijkheid terug te vinden. Adamastor krijgt gestalte in verschillende personages die uiteindelijk allemaal dezelfde hoop op verzoening en mededogen koesteren. Deze personages zijn stuk voor stuk romanhelden die ook – net zoals bij Brink – een beschermende schakel zijn tussen de blanke Inês en het ontspoorde communistische systeem in Mozambique.

In *Een teen Adamastor* wordt de Adamastorplotruimte gebruikt om de negentiende-eeuwse illegale slavenhandel aan de orde te stellen. Adamastor neemt in de geest van de ‘Hangklippers’ - vogelvrije slaven - de gedaante aan van een beschermheer. Zijn geest is ook terug te vinden in personages die de vrijheid en onafhankelijkheid van hun slaven toejuichen en medelijden tonen met hun situatie. In dit boek wordt Adamastor opnieuw de bemiddelaar en promoot hij een onpartijdige ideologie waarin er gestreefd wordt naar een betere toekomst. *Een teen Adamastor* impliceert dat Adamastor uiteindelijk gerechtigheid en harmonie brengt in het verhaal, als tegengif voor het egoïsme in de wereld.

Uit de analyses werd duidelijk dat de boodschap van verzoening, begrip en acceptatie een radicaal nieuwe invulling van Adamastor is in vergelijking met zijn oorspronkelijke voorkomen. Niet elke auteur valt de Adamastormythe aan op dezelfde expliciete manier zoals Brink dat bijvoorbeeld doet, maar dat neemt niet weg dat elke roman een belangrijke bijdrage levert aan de ontmaskering van de racistische Adamastormythe. Met hun werk tonen deze auteurs aan welke ingrijpende rol literatuur kan hebben op ideologische denkbeelden, zoals racisme. In onze veranderende multiculturele samenleving is het steeds belangrijker dat perspectieven worden afgewogen en valse ideologieën worden ontmaskerd. Mensen moeten leren dat niet alles zo eenduidig is als ons wordt voorgehouden. Literatuur speelt een belangrijke rol in dat leerproces en kan ons helpen een opener en kritischer blik te hanteren.

Laura Engels
Universiteit Gent